

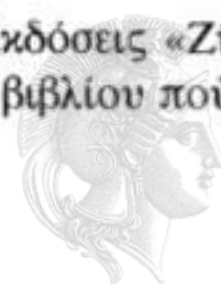
κρίτου, καθοριστικοῦ «κατὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ στοχασμοῦ γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ προβλήματος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» (σελ. 49). Ὅπως ἐπιτυχεῖς εἶναι οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸν πλατωνικὸ Κρίτωνα, ὡς διάλογο ποὺ δὲν ἐστιάζεται μόνο στὴν ἐμμονὴ τοῦ Σωκράτη στὴ νομιμότητα (βλ. σσ. 185 ἐξ.). Τέταρτη ἀρετὴ τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ βαθιὰ γνώση ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν πηγῶν (ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας - τῆς ποίησης τοῦ Ὁμήρου, Ἡσιόδου, τῶν Τραγικῶν, τῆς σύγχρονης, τῆς Γραφῆς, τῆς φιλοσοφίας, ἀρχαίας, νεότερης, σύγχρονης, τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τῆς νομολογίας, κ.ἄ.).

Χαρακτηριστικὸ τοῦ συγγράμματος εἶναι ὅτι τὰ ἀρχαῖα χωρία παρατίθενται μὲ ἀκρίβεια καὶ μεταφράζονται εὐστοχα σὲ ζωντανὸ νεοελληνικὸ λόγο ἢ συναρθερώνονται πρωτότυπα μὲ ἐξαγγελτικὲς προτάσεις σὲ ἐνιαῖο λόγο μὲ ἀρμοστήρα κάθε φορὰ ἓνα βασικὸ νόημα (βλ. π.χ. σσ. 164-165). Ὁ Κ. Μπέης πραγματεύεται τὰ θέματα τοῦ βιβλίου τοῦ «ὥσπερ ἀργυρογνώμων» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλη (Ρητ., Α 15, 1375a 30-32). Ἀπὸ τίς πολλαπλὲς ὁψεις τῆς θεώρησης αὐτῆς θὰ μείνω ἐδῶ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφθονα παραδείγματα ἐκτίμησης τῶν νοητικῶν δεδομένων, μὲ ἀναφορὰ στὴ ζωντανὴ πραγματικότητα: ὁ Κ. Μπέης, ἀφοῦ ἀναφέρει μία περίπτωση - ποὺ διέσωσε ὁ Τίτος Λίβιος-, ἐνδεικτικὴ τῆς προτεραιότητος τῶν θεϊκῶν κανόνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου «ἀπέναντι στὶς αὐθαίρετες ἐπιταγὲς τῆς ἀνθρώπινης ἀλαζονείας», καταλήγει (Παρόμοια) «ὑπερήφανη ἀπάντηση ἔδωσαν ἔκτοτε ἐπανειλημμένως ἀγωνιστὲς τῆς ἀντίστασης ἐνώπιον τῶν στρατοδικεῖων τῆς αὐθαιρεσίας ἐχθρικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἀρχῶν κατοχῆς τῆς χώρας» (σ. 175. Πβ. τὰ λεγόμενα, μὲ ἀφορμὴ τὸ μῦθο τοῦ Προμηθεῖ, γιὰ τὸ ἥθικο χρέος τοῦ προδρομικοῦ - ὑπεύθυνου πολίτη καὶ σκεπτόμενου ἀνθρώπου καθε ἐποχῆς, σ. 218). Ἀπὸ τὰ ἄλλα κεφάλαια τοῦ βιβλίου θὰ σταχυολογήσω ἐπιλεκτικὰ κάποιες αξιοπροσεκτες κριτικὲς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, ὅπως εἶναι: ἡ διττὴ, θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ θεώρηση τῆς σοφιστικῆς, οἱ ἐνστάσεις στὴν κριτικὴ τοῦ Porphyri γιὰ τὴν πλατωνικὴ οὐκαιοκρατία, ὁ μὴ ἀποκλεισμός τῆς ἰσχύος τῶν ἀπόλυτων ἠθικῶν ἀξιών - ὅταν ἡ ἰσχὺς αὐτὴ ἐπαγορεύεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λόγο -, ἡ ἀναγνώριση σειρᾶς δικαίων ἀρχῶν, δεσμευτικῶν, ὅπως καὶ οἱ κανόνες τοῦ θετικοῦ δικαίου, οἱ εὐστοχεῖς ἐνστάσεις στὴν κριτικὴ τοῦ Π. Κανελλόπουλου γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴ μεσότη-
τα. Καὶ θὰ μεταφέρω αὐτούσια τὴ συμπληρωματικὴ — συνοπτικὴ — θεώρηση τῶν τριῶν μεγεθῶν τῆς ἔρευνας, τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης: «Κοινὸ σημεῖο (...) [τους] εἶναι ἡ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ἀξιολόγηση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ ἀξιολογεῖ μὲ βάση τὰ ἐκτιμητικὰ μέτρα τοῦ κατὰ τὸν ὀρθὸ λόγο ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπου (...) ὡς ἀγαθὸν θὰ πρέπει νὰ νοηθεῖ ὁ σωρεῖτης τῶν ἀξιών ποὺ συγκροτοῦν τὸ πρότυπο τοῦ ἐνάρετου ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως ἡ δικαιοσύνη ἀξιολογεῖ μὲ βάση τὰ ἐκτιμητικὰ μέτρα τοῦ δικαίου ἢ τοῦ ἀδίκου, ὅπου ὡς δίκαιο νοεῖται ἡ μεσότης καὶ ἡ ἀναλογικότητα κατὰ τὴν στάθμιση τῶν συμπλεκόμενων ἀντιθέτων συμφερόντων (...) Καὶ οἱ ἠθικὲς ἀξίες (...) κινοῦνται στὴν πειστικὴ βάση τῆς ἀρχῆς τῆς μεσότητος (...). Τὸ δίκαιο ἀξιολογεῖ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ μὲ μέτρο ἐκείνη τὴν ὀριοθέτηση τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, ποὺ συντελεῖ περισσότερο στὴ διαφύλαξη τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης (σσ. 484-5). Εἶναι φανερό ὅτι ὁ τρόπος προσέγγισης τῶν προβλημάτων ἀπὸ τὸν Κ. Μπέη κάνει τὸν ἀναγνώστη νὰ συνοδοιπορεῖ μὲ αἶσθημα συνεποῦς-καλόθυμα στὴ συνεχὴ περιπέτεια - πορείας ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακό, στὶς ἀπαντήσεις καὶ ἀνταπαντήσεις μέχρι τὴν τελικὴ διαλεκτικὴ σύνθεση.

Ἄννα Κελεσιδοῦ

Ὁ Νίτσε καὶ οἱ Ἕλληνες, Ἑποπτ. Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαλά, Μτφρ. - Ἑπιμ. Ἰ. Σ. Χριστοδούλου, Ἐκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 156.

Μὲ τὸν τίτλο Ὁ Νίτσε καὶ οἱ Ἕλληνες παρουσιάζεται ἀπὸ τίς ἐκδόσεις «Ζήτηρος» μία ἀπὸ τίς πιὸ καλαίσθητες καὶ τεχνικὰ ἄρτιες ἐκδόσεις φιλοσοφικοῦ βιβλίου ποὺ ἔγιναν τὰ

τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Ανάλογο είναι το περιεχόμενο, που συγκροτείται από πέντε μελέτες, οι οποίες αναπτύσσουν φιλοσοφικούς προβληματισμούς και θέσεις που προέκυψαν μέσα από τη θεματική και τις εργασίες της Ημερίδας με θέμα «Ο Νίτσε και οι Έλληνες», που έγινε στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 1993 με συνεργασία του Τομέα Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. και του Ινστιτούτου Goethe Θεσσαλονίκης. Τη γενική εποπτεία της διεξαγωγής της ημερίδας όπως και της έκδοσης είχε η Καθηγήτρια της Φιλοσοφίας κ. Τ. Πεντζοπούλου - Βαλαλά. Οι συγγραφείς του βιβλίου, τρεις ξένοι και δύο Έλληνες Καθηγητές της Φιλοσοφίας, που έχουν αφιερώσει μεγάλο μέρος από το ερευνητικό και διδακτικό τους έργο στην έμβαθυνση στην νιτσεϊκή φιλοσοφία και στην αρχαία ελληνική σκέψη, καταγράφουν σ' αυτόν τον κομψό τόμο των 156 σελίδων τον δικό τους πρωτότυπο φιλοσοφικό λόγο και δίνουν ενδιαφέρουσες ερμηνείες.

Ο Καθηγητής Michailo Djuric (Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου), στη μελέτη του *Ο Nietzsche και οι Προσωκρατικοί*, διερευνά την πολυσυζητημένη σχέση του Nietzsche με τους Προσωκρατικούς και ανακαλύπτει νέες πτυχές της σχέσης αυτής, στηριζόμενος στη λεπτή διάκριση Μεταφυσικής και Φιλοσοφίας που διακρίνει στα πρώιμα κατάλοιπα του Γερμανού φιλοσόφου.

Στη μελέτη του *Nietzsche και Πλάτων-Nietzsche και Πλατωνισμός*, ο Καθηγητής Josef Simon (Πανεπιστήμιο Βόννης), εξετάζοντας παράλληλα τη σχέση του Heidegger και του Nietzsche με τη μεταφυσική, καταδεικνύει πως ο Πλάτων με τη θεωρία των Ίδεων, δηλαδή με τη θεμελίωση μιας καθολικής πρόσβασης στην αλήθεια, αντιμετωπίζεται από τον Nietzsche ως ο θεμελιωτής της ευρωπαϊκής παρακμής. Αναλύοντας τη σχέση του Nietzsche με τον Πλατωνισμό, ο συγγραφέας επισημαίνει τη διαπίστωση του Nietzsche ότι η Ευρώπη οφείλει την «ένταση του πνεύματος» στον Πλατωνισμό και τον φορέα του Χριστιανισμού. Ο Πλατωνισμός, θέλοντας μέσω τού λόγου να οδηγηθεί στην εξακρίβωση του είναι, προσπαθεί να το γοήσει και να το εκφράσει λογικά μεταβάλλοντας το έμ νένου σε φαινόμενο.

Με αφορμή το «διάλογο» και τον «αφορισμό», τις χαρακτηριστικές μορφές φιλοσοφικής έκφρασης του Πλάτωνα και του Nietzsche, ο Καθηγητής Werner Stegmaier (Πανεπιστήμιο Greifswald), στη μελέτη του *Πλάτων και Nietzsche. Διάλογος και Αφορισμός*, ξαναβλέπει τη γραφή όχι μόνο ως μέσο αλλά ως όρισμό του φιλοσοφείν. Η γραφή, ως συγκρότηση συμβόλων που μπορούν να φέρουν στον κάθε αναγνώστη διαφορετικό κάθε φορά νόημα, φέρνει στο φως τον προσωπικό, ατομικό και ασύμμετρο χαρακτήρα του φιλοσοφείν. Ο συγγραφέας της μελέτης εξετάζει τις περιπτώσεις του Σωκράτη, του Πλάτωνα, του Nietzsche και του Derrida ως διαφορετικές λύσεις στο πρόβλημα από τη μία της ατομικότητας του φιλοσοφείν και από την άλλη της διάδοσης της φιλοσοφίας, με κοινό ωστόσο στόχο να μην προβάλλουν τον ιδιαίτερο στοχασμό ως καθολικά έγκυρο παρά να προσκαλούν αδιάλειπτα τον αναγνώστη στη φιλοσοφική πράξη.

Η Καθηγήτρια Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαλά (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), στη μελέτη της *Nietzsche και Αριστοτέλης. Γύρω από τη Γέννηση της Τραγωδίας και την Ποιητική*, φωτίζει τη συνάντηση Nietzsche και Αριστοτέλη μέσα από τη σύλληψη του τραγικού. Εμβαθύνοντας στην *Ποιητική*, στο φως της *Γέννησης της Τραγωδίας*, και ξεπερνώντας την έξωτερική πρόθεση του Αριστοτέλη να συνοψίσει τους κανόνες γραφής της τραγωδίας, η συγγραφέας αναζητεί και βρίσκει στον Αριστοτέλη τον οντολογικό τόπο του τραγικού που συνίσταται στο «χαίρειν», στην «οϊκείαν ήδονήν», που δίνεται άμεσα μέσα από την τραγωδία, με τον τρόπο που δίνεται ή ίδια ή ζωή. Η στιγμή, στην τραγωδία, κατά την οποία, «παρά το είκος», γίνεται η ανατροπή της «κατά δόξαν» ακολουθίας των πράξεων, απαιτεί κατάφαση εκ μέρους του τραγικού ήρωα και μαζί του θεατή. Επομένως ο τόπος του τραγικού είναι για τον Αριστοτέλη τα ίδια τα «πράγματα», τα άνευ διδασκαλίας γεγονότα, και όχι οι λόγοι, και είναι ο τόπος όπου αναζητεί το τραγικό και ο Nietzsche: Η ζωή με τη δημιουργία, τις μεταμορφώσεις και την εκμηδένιση των μορφών της.

Ο Καθηγητής Δημήτρης Λαμπρέλλης (Αναπληρωτής Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών), στη μελέτη του *Ο Nietzsche στην Ελλάδα. Ένα όνομα για όλα και για τίποτα*, καταγράφει τους λόγους για τους οποίους ο Nietzsche εισάγεται στις αρχές του αιώνα στην Ελλάδα, μέσα από τα περιοδικά *Τέχνη* και *Διόνυσος*, ως εκφραστής του Έλληνισμού, ενός Έλληνισμού που οι Έλληνες της εποχής δεν γνωρίζουν και του οποίου ουσιαστικά βιώνουν την παρακμή. Ο συγγραφέας δείχνει πώς ο Nietzsche εμπλέκεται ως ιδεολογικός σύμμαχος ενός εθνικισμού που συνοδεύεται από την αποδοχή των αξιών του Έλληνισμού ως αντίποδα του Χριστιανισμού, αλλά και ως ιδεολογικός αντίπαλος ενός εθνικισμού που συνοδεύεται από την αποδοχή του Ελληνοχριστιανισμού. Μια τρίτη παραλλαγή της τύχης του φιλοσόφου, τον συνδέει με έναν ρηχό «έσπετισμό», που στηρίχτηκε στην παρουσίαση του Nietzsche ως φιλοσόφου που εξαιρεί την ποίηση και την τέχνη και περιφρονεί τον όρθο λόγο και την επιστήμη. Με την επίκληση του ονόματος του Nietzsche για να προβληθούν ή να απωθηθούν οι διαφορετικές και αντιφατικές αυτές θέσεις — που κάνει το όνομα του φιλοσόφου να είναι για «όλα» — επέρχεται και το «τίποτα», που συνοδεύει την άγνοια και την παρερμηνεία του στοχασμού του.

Στυλιανός ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

E. MOUTSOPOULOS, *La conscience de l'espace*, Aix-en-Provence, Orphys, Institutions Philosophiques Réunies, 1997, σελ. 219.

Η πρώτη έκδοση του βιβλίου αυτού του Ακαδημαϊκού Επιστήμονα Μουτσοπούλου, αντεπιτελλόντος μέλους του Γαλλικού Ινστιτούτου, έγινε το 1967, από τον Έκδοτικό Οίκο Orphys στο Aix-en-Provence και σημείωσε μεγάλη επιτυχία. Το έργο, επίκαιρο και αναλλοίωτο μετά από τριάντα χρόνια, στην δεύτερη αυτή έκδοσή του, είναι γραμμένο σε ωραία γαλλική, φιλοσοφική και λογοτεχνική γλώσσα. Περιέχει πλούσια βιβλιογραφία, σαράντα σελίδων και πίνακα ποιητικών σημειώνων δύο σελίδων. Στόν πρόλογο, ορίζεται η σχέση περιβάλλοντος χώρου και παρατηρητού και σημειώνεται πώς υπάρχει μια διαλεκτική στη φύση του δεσμού τους και διατυπώνεται η αντίληψη πώς η διάρκεια είναι χαρακτηριστική της συνείδησης, ενώ ο χώρος είναι αντικείμενο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Στη συνείδηση εισβάλλει ένας πυρήνας του παρατηρούμενου χώρου.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορία της έννοιας του χώρου. Το δεύτερο στην επαφή της συνείδησης προς τον χώρο. Το τρίτο στις χωρικές κατηγορίες. Το τέταρτο, στην οργάνωση του χώρου (αισθητική και πρακτική). Το πέμπτο, στη δυναμική του χώρου σε σχέση προς το πεπρωμένο. Έπονται τα συμπεράσματα. Ο Όμηρος θεωρεί τον κόσμο χώρο περιορισμένον από έναν ωκεανό· ο Ησίοδος τον συνδέει προς το «χάος». Ο Αναξίμανδρος εισάγει την έννοια του άπειρου στην αντίληψη περί κοσμοχώρου. Ο Πλάτων θεωρεί το σύμπαν κλειστό στο έσωτερικό ενός χώρου, δίχως όρια, αλλά υποκείμενο σ' αρμονικούς νόμους και αντιτιθέμενο προς ένα δυναμικό κενό. Περαιτέρω ο συγγραφέας αναφέρεται στον γεωμετρικό χώρο του Γαλιλαίου και του Νεύτωνος, στον συνεχή χώρο του Καρτέσιου και στον άπειρο χώρο του Leibniz, αλλά και στην θεωρία του H. Poincaré, όπου ο τρισδιάστατος χώρος εξηγείται μέσω των αισθημάτων αφής του παρατηρητή και είναι όμογενής και ισότροπος, και στην παγγεωμετρία του G. Bachelard, της οποίας οι γεωμετρίες του Εὐκλείδη και του Riemann είναι ειδικές περιπτώσεις, δίχως να παραβλέπονται οι σύγχρονες θεωρίες όπου ο χρόνος είναι μια χωρική διάσταση που ενώνει την έννοια του χώρου με τη μάζα και την κίνηση. Η κριτική των θεωριών αυτών οδηγεί σε μιάν αντίληψη οντολογικής δυναμικότητας του χώρου. Έτσι, συνδεδεμένος προς την συνείδηση, ο χώρος καθίσταται «άνθρωπικός». Προϋπήρχε της συνείδησης, αλλά, όπως και ο χρόνος, ενεργοποιείται από αυτήν.